

KOMENSKÉHO „HAGGAEUS REDIVIVUS“ PRE DNEŠOK

Pavel HANES

Abstrakt: Komenský napísal knihu *Haggaeus redivivus* r. 1632, po tom, čo švédsky kráľ Gustáv Adolf v septembri 1631 vybojoval veľké víťazstvo pri Breitenfelde. Českí exulanti sa začali vracat' do vlasti a Komenský bol plný nádejí, že sa v českom kráľovstve obnovia slobody pre protestantov. Tieto nádeje sa ukázali márne, keď Gustáv neskôr r. 1632 padol v bitke pri Lützene. Komenský napísal tento spis aby povzbudil a napomenul vodcov národa a cirkvi k pokániu a zjednoteniu podľa zásad nachádzajúcich sa v Biblii. V opačnom prípade nadobudnutá sloboda môže mať len krátke trvanie. Tento článok sa pokúša aplikovať niektoré Komenského rady na súčasnú situáciu zneužívanej slobody po Zamatovej revolúcii z r. 1989.

Kľúčové slová: Komenský, *Haggaeus redivivus*, Tridsaťročná vojna, sloboda, zbožnosť, reforma, jednota cirkvi.

Summary: Comenius wrote *Haggaeus redivivus* in 1632 after the Swedish king Gustavus Adolphus had won a great victory at Breitenfeld in September 1631. The Czech emigrees were returning back home and Comenius was full of hopes for reinstatement of the Protestant liberties in the Czech kingdom. These hopes proved to be vain after Gustavus was killed at Lützen later in the year 1632. Comenius wrote the book to exhort and admonish the leaders of the nation and the church to repent and be united according to the biblical principles. Otherwise the freedom may be short-lived. This study tries to apply some of the Comenius counsels to the contemporary situation of abused liberty after the Velvet revolution of 1989.

Keywords: Comenius, *Haggaeus redivivus*, Thirty Years' War, liberty, piety, reform, church unity.

Začnime Piagetovým výrokom na adresu možnosti aktualizácie Komenského myšlienok: „Nič nie je ľahšie a nebezpečnejšie ako modernizovať autora starého dobré tri storočia a predstierať, že sme u neho našli pramene súčasných alebo nedávnych prúdov.“¹ Napriek tomuto riziku, ak chceme Komenského čítať nielen ako starožitnosť svedectvo o zašlých časoch, neostáva nám nič iné, ako sa pokúsiť práve o takú aktualizáciu.

Historické pozadie Komenského knihy *Haggaeus redivivus*

V rokoch 1618-1648 sa odohráva séria pôvodne nábožensky motivovaných bojov, ktoré neskôr dostali spoločný názov „Tridsaťročná vojna“² – jeden z najkrvavejších konfliktov v európskych dejinách. Konflikt začal, keď v máji 1618 českí protestanti vyhodili z okien pražského hradu troch cisárskych úradníkov. Táto udalosť je známa ako „druhá pražská defenestrácia“. V auguste 1619 bol cisár Ferdinand II. (1619–1637) zosadený z českého trónu,³ ale následné stavovské povstanie bolo 8. novembra 1620 v bitke na Bielej hore potlačené. Roku 1626 Ferdinand vydáva „cisárske rozkazy“, na základe ktorých mali byť protestantskí kazatelia uväznení. 31. júla 1627 vyšiel cisársky rozkaz pre nekatolícke stavy, ktorým rozhodol, že buď prijmú panovníkovo katolícke náboženstvo, alebo musia do šiestich mesiacov opustiť krajinu. Komenský odišiel na začiatku r. 1628 do Lešna,

¹ „Rien n'est plus facile ni plus dangereux que de moderniser un auteur vieux de trois bons siècles, et de prétendre discerner en lui les sources de courants contemporains ou récents.“ (Jean PIAGET *Perspectives*, UNESCO - Bureau international d'éducation, vol. XXIII, 1/2, 1993, p. 175-99.

² The central point is that this was a war with origins which were genuinely about religion. There have been attempts to make it an economic war or come up with other class or Realpolitik reasons, but it is clear that most of those involved in its initial stages felt that what they were doing was steeped in prayer and missionary zeal. It was to mutate into something else, but by then there was no going back. Simon WINDER *Germania: In Wayward Pursuit of the Germans and their History*, New York: Picador, 2010, s. 168-69.

³ Českým kráľom sa stal r. 1617, cisárom r. 1619.

kam niektorí členovia Jednoty bratskej odišli ešte pred ním.

Katolícka liga s cisárske vojská úspešne víťazili nad protestantskou úniou až do r. 1628. Váhavé nádeje protestantov vzbudil vstup Švédov do vojny v júni 1630. Švédsky kráľ Gustavus Adolfus bol vynikajúci vojvodca a vzdelaný človek.⁴ Katolícku armádu, ktorej velil Tilly, porazil v bitke pri Breitenfelde v Septembri 1631. Sasi, ktorí sa pridali ku Gustávovi, síce boli v boji porazení, no Švédi napriek tomu dosiahli presvedčivé víťazstvo. Švédsky kráľ nepokračoval v prenasledovaní Tillyho armády. V Čechách rozmiestnil saské vojsko, ktoré sa k obyvateľstvu nesprávalo oveľa lepšie, ako katolícke. So saským vojskom sa do Čiech vrátila aj skupina protestantských vyhnanco. V krátkom období šiestich mesiacov pobytu saských vojsk v Čechách a snáh o obnovu sa ukázali vážne problémy. Saskí vojaci lúpili podobne ako cisárski a nemeckí predstavitelia luteránskej konfesie sa nestarali o obnovu Jednoty, ale vnucovali českým veriacim svoje učenie a obrady. Nádeje českých exulantov sa však celkom vytratili, keď Gustáv Adolf padol v bitke pri Lützene 6. Novembra 1632.

Komenský napísal spis *Haggeaus redivivus* r. 1632 v Lešne,⁵ po veľkom víťazstve švédskych vojsk pri Breitenfelde. Pravdepodobne to bolo v prvých mesiacoch r. 1632, prv než Albrecht z Valdštejna (Wallenstein) v máji toho istého roku Sasov z Čiech vyhnal. Komenský vyjadruje nádej, že vyhnanstvo protestantov, tento „soud boží nyní jest ukončen“.⁶ Preto píše *napomenutie* pod menom starozmluvného proroka, ktorý bol poslaný židovským navrátilcom z Babylona. *Haggeaus redivivus* má podnadpis *Křesťanských vrchností, kněží Páně a všeho pobožného lidu z antikristského babylonského zajetí a rozptýlení navrátilých k živé a vroucí pokáním svatým horlivosti a k horlivému vzdělání a znovu spořádání domu Božího (jenž jest církev) horlivé a vroucí jménem Božím napomenutí.*

22. mája 1656 Komenský píše, že, Haggea rediviva s mnohými inými spismi pri požiari v Lešne (apríl 1656) stratil. Kniha dlho existovala len v rukopise. Tlačou kniha vyšla prvýkrát r. 1893.

Komenského teologické východiská

Komenského filozofia a teológia dejín, z ktorej vychádzajú jeho napomenutia, je homileticky biblická. Božie pôsobenie v dejinách je možné pozorovať priamo na politických udalostiach. Udalosti súčasných dejín sú pre Komenského, rovnako ako v Biblii, prejavom Božej milosti⁷ alebo Božieho trestu.⁸ Komenský vidí neodiskutovateľnú paralelu medzi Kýrovou porážkou Babylona a porážkou cisárskych vojsk Gustávom Adolfom pri Breitenfelde.⁹ Po nej sa židovskí exulanti mohli vrátiť do Izraela a postaviť chrám. Prorok Haggeus je jedným z tých, ktorí napomínali židovských navrátilcov

⁴ Plynule hovoril piatimi jazykmi a dohovoral sa v piatich ďalších. Na začiatku 17. st. dosiahol víťazstvá na Dánskom a Ruskom.

⁵ Počas prvého pobytu v Lešne 1628-1641. Komenského druhý pobyt v Lešne bol v rokoch 1648-1650, tretí pobyt v rokoch 1654-1656.

⁶ Vyplýva to z poznámky v 17. kap. kde sa poukazuje na vyjednávaní evanjelických stavů v Lipsku „...svornosti pěkný začátek v říši stal na sjezdu evanjelických stavů Lipském (měsíce března minulého teď léta 1631), kdež so ukázalo, že i možné jest vyrozuměti sobě i snadné...“ (Jan Amos KOMENSKÝ *Haggeaus redivivus*, s. 70. Citáty z Komenského knihy budú ďalej uvádzané bez mena autora a názvu diela.)

⁷ „...skutek tento zuřivosti Boží vykonal se při nás, ale také již i skutek milosrdenství, kdyžto svolav Hospodin proti Babylonu krále země od východu a půlnoci, stroskotati dal ocelivé to jho národů, a svoboda působena, aby každý zaplašený a každý zajatý navrátiti se mohl do vlasti své a k dědictví svému, což se i děje, a z míst, do nichž zahnání, se sbíhají.“ (s. 15)

⁸ „Na nepobožné pak a nesvorné své křesťany posílal nejprve Nerony, Diocleciány, Maxencie, potom Machometa a papeže a posledních teď časů Turka a Španěle.“ (s. 32) „Protož co Bůh s oněmi prvě činíval, učinil i s vámi. Na vás Nimrody poslal jiného Nimroda, kterýž vás zlovil. Na vás Lábany poslal jiného Lábana, kterýž, co vám povinen byl, zadržel a všecky smlouvy, zápisy, práva, svobody vaše změnil. Na vás Faraóny poslal jiného Faraóna, kterýž se vás do potu a do krve natrápil“ (s. 96-97)

⁹ „...svolav Hospodin proti Babylonu krále země od východu a půlnoci, stroskotati dal ocelivé to jho národů, a svoboda působena, aby každý zaplašený a každý zajatý navrátiti se mohl do vlasti své a k dědictví svému, což se i děje, a z míst, do nichž zahnání, se sbíhají. A Hospodin (místo oněch 70 let sotva dvakrát sedmdesáte měsíců v zajetí nás zanechav) vede zajaté Siónské, an se jim to zdá jako ve snách, an ústa jich plna jsou radosti a jazyk plesání, an všudy po národech hlásají, že veliké s námi věci učinil Hospodin (Žalm 126).“ (Tamže, s. 15)

k poslušnosti a obetavosti. Po Gustávovom víťazstve sa českí exulanti vracajú do vlasti a Komenský ich menom tohto proroka povzbudzuje k zbožnosti.

Zdá sa, že dnes sme oveľa opatrnejší, ako Komenský, hoci jeho výrok „Otroci panovali nad námi, a nebyl, kdo by vytrhl z ruky jejich.“ (s. 33) by sa asi po psychologickú analýzu dal aplikovať na dobu komunistického režimu 1948-89. Možno sme sami sebe nasadili cenzúru podľa zásad politickej korektnosti. Určite však platí, že návrat k slobode, ak má byť prospešný a trvalý, musí zároveň byť návratom k zodpovednosti a občianskej spravodlivosti. Dnes, pravdaže, rozlišujeme vo výzvach určených cirkvi a sekulárnej sfére.

Komenského teológia v pozadí *Haggaea rediviva* je postavené na teokratických zásadách Starej zmluvy, kde politické a duchovné vedenie národa bolo rovnako podriadené Tóre. V duchu podobnej jednoty môže napísať: „Napomenutí k vrchnostem a kněžím společně“ (s. 91). Pre Komenského je Izrael „Izraelská církev“ (s. 20). Toto mu umožňuje aplikovať novozmluvné etické normy na celý národ – rovnako politických predstaviteľov ako duchovných.¹⁰ Komenský verí (*ex analogia operum Dei*), že Boh podobne ako v časoch návratu exulantov z Babylona aj v súčasnosti vzbudí „...nějakého reka, Cyra neb Konstantina, kterýž způsobí po národech církvi pokoj a svobodu, a v slušné spořádání ji uvede...“ (s. 122).

Pripomeňme si, že medzi dobou, v ktorej bol napísaný *Haggaeus redivivus* a dneškom je osvietenstvo, vedecká a vedecko-technická revolúcia, ale predovšetkým sekularizácia.¹¹ Nemusíme sa však s Komenským zhodnúť v jeho interpretácii dejinných udalostí, aby sme mohli aj v súčasnom období cirkvi veriť, že Boh riadi svet aj prostredníctvom sekulárnych osobností. Komenský pracuje s predstavou kresťanského štátu, ktorú musíme pokladať za prekonanú.¹² Všimnime si však, že ani u Komenského sa vrchnosť ale sa nemá starať do duchovných vecí cirkvi, hoci celé jej pôsobenie je podriadené kresťanskej interpretácii sveta.¹³ V každom prípade platí Komenského varovanie politickým aj duchovným vodcom: „Nebudete-li tehdy mysliti, abyste lépe pásli, vzbudíte znovu proti sobě hněv jeho“ (s. 45).

Pokiaľ ide o nápravu cirkvi, podľa Komenského sa nemá navracat' len k minulosti českej, či európskej Reformácie. Východiskom je reformačný princíp *sola scriptura*.¹⁴ Venuje mu celú štrnástu kapitolu s názvom: „Že učení cirkve, má-li čisté a spasitedlné býti, z samých Písem bráno býti musí“ (s. 53). Církev je *semper reformanda* a potrebuje novú reformáciu.¹⁵ Táto sa má týkať všetkých členov cirkvi a musí začať nápravou života („Že nejpředněji všechněm nám reformací v životě potřebí“ s. 49). Komenský však nehádže všetkých cirkevníkov „do jedného vreca“. Rozlišuje štyri kategórie veriacich,¹⁶ z ktorých každá potrebuje iný spôsob napomenutia: (1) Tí, ktorí v skúške obstáli, (2) tí, čo padli, ale chcú sa vrátiť, (3) tí, ktorým je všetko jedno („na obě nohy kulhající“), (4) takí, ktorí sa „...od dětinství papežstva, jiného neznajíce, drželi“ (s. 114). Navrátilci majú v prvom rade „vinnu se dávatí Bohu a odprošovati hněv jeho“ (s. 35). Potom „napravovati skutečně ... aby místo dřevních hříchů a ohavností svattost se stkvěla při ostatcích.“ (s. 36).

V diele môžeme pozorovať, že Komenský obzvlášť reaguje na protestantský scholasticizmus, tzv. „protestantskú ortodoxiu“, ktorá sa pokúšala zabetónovať pravovernú protestantskú dogmatiku do

¹⁰ „Kdykoli Božím slitováním potěšené církvi obnova nastávala, vzbuzoval Bůh jisté své nástroje, skrze něž se to konalo, i politiky: Mojžíše, Davida, Joasa, Ezechiáše, Zorobabele, Nehemiáše, Konstantina, i duchovní: Arony, Samuele, Natany, Joady, Aggeáše, Jozue, Petry, Pavly, Viklefy, Husy, Lutery.“ (s. 121)

¹¹ Sekularizmus nahradil kresťanskú vieru vierou „...vo vedu, rozum alebo vo výsledky špecifických vied: napr. evolučnú teóriu, alebo neuro-fyziologické vysvetlenie mentálnych funkcií“. (Charles TAYLOR *The Secular Age*, Cambridge: The Belknap Press, 2007, s. 4.)

¹² Podobne ako konštantinovská cirkev sa pokúšala vybudovať kresťanskú ríšu, protestanti si predstavovali ideálny kresťanský štát. Od reformačných pokusov v Nemeckých kniežatstvách, v Ženeve, až po americké *city on the hill* alebo nemecký *Kulturprotestantismus*.

¹³ „...vrchnost opatruje zevnitřní řád a nad zákonem Božím toliko zevnitř, toliko aby skutečně rušen nebyl, ruku drží; kněží i pak okolo svědomí lidských vnitř pracovatí mají, aby v lidech Boží vnitřní bázeň, víra, láska, naděje vzdělávány byly.“ (s. 93)

¹⁴ „Učení zajisté Boží v církvi má-li pravé a čisté, cele nenaprznělé, neoklamavedlné a plné moci k spasení býti, musí z samých studnic Izrahelských býti vážené, to jest z samých Písem svatých bráno, bez ujímání, přidávání, opravování jakéhokoli.“ (s. 53)

¹⁵ „Že nyní církev reformací potřebuje“ (s. 43).

¹⁶ „Na čtyři vás nyní houfy dělím, křesťanský lide.“ (s. 114)

dokonale formulovaných a nemenných vieroučných viet. Takto sa proti sebe postavili prúdy hlavne luteránskej a kalvínskej teológie. V súvislosti s rozpormi medzi protestantmi snáď najviac pôsobí Komenského citát jezuitský výsmech rozporov medzi protestantmi: „...evanjelíci pošetilých ľudí obyčejem sami proti sobě se vztekají a vlastní svá střeva z sebe tahajíce žerou, odtud zavírajíce a mezi svými rozvolávající, že u evanjelíků žádné víry, žádné církve, žádného spasení není, protože žádné lásky, jež jest heslo křesťanů pravých, není.“ (s. 66).¹⁷ Tragické je, že majú pravdu – kde nieto lásky, tam niet kresťanstva.

Komenský hľadá spoločnú reč a zdôrazňuje zbožný kresťanský život.¹⁸ Tým predbieha Spenerovu knihu *Pia desideria*, ktorá vyšla až r. 1670 a viedla k vzniku pietizmu. Náboženské vojny bolestne ukázali rozdelenie v rámci protestantov, z ktorých mnohí zaujali pasívny postoj, alebo dokonca sa pridali na stranu katolíckej moci. Komenský si nerobí ilúzie o náročnosti úlohy dosiahnuť jednotu cirkvi. Pripomína, že „sami apoštolé sváry začínali, kteréž pokojívati musel Kristus“ (s. 22). Boh poslal cirkvi „...k vyjevování Antikristských bludů a ohavností rozdílné své nástroje, Viklefa, Husa, Lutera, Cvinglia, Kalvína...“, ale tí, čo prijali evanjelium, namiesto vďačnosti za Božiu milosť „...vydali se v nejednostejná mluvení a v nejednostejné smysly a zdělali mezi sebou roztržky a začali říkati: Já jsem Pavlů, já Apollů, já Petřů, já Luterián, já Kalvinián, já Husita...“ Komenského irenický prístup sa prejavuje aj v tom, že odmieta uznať rozdiely medzi protestantskými stranami. „Rozum náš sám z sebe v věcech Božích slepý jest...“ (s. 25), preto najdôležitejšie je báť sa Boha žiť podľa jeho prikázaní. „Bludové drží se církve proto, že se obyčejně theologii učíme ne od Boha, než od lidí, ne z Biblí, než z kněh lidských“ (s. 27).

Podľa Komenského teologické protiklady Písma nemusia znamenať nezlučiteľné dogmatické rozdiely, ale môžu byť použiteľné v rôznych situáciách.¹⁹ Takýto prístup k Písmu sa pokúša prekonať filozoficko-dogmatické spory a zdôrazniť psychologicko-pastorálnu dimenziu v teologických doktrínach. Jednota cirkvi musí byť založená na podstatných článkoch viery, ktoré sú všetkým spoločné: Boh a Pán Ježiš Kristus, prameň viery: Písmo sväté. Jednota cirkvi je však výsledkom vnútornej pravej pobožnosti.²⁰ Sektárske označenia v Korinte („Pavlov, Petrov, Apollov“) podľa Komenského majú paralely: „husita“, „luterián“ a „kalvinista“. Týchto sa kvôli jednote treba vzdať.

Dnešná situácia pod vplyvom individualizmu a pluralizmu ďaleko prekonáva rozdelenie, ktoré poznal Komenský. Denominacionizmus síce nemusí vždy znamenať vnútorné rozdelenie, ale určite oslabuje cirkev, ktorá dnes čelí vieroučne ďaleko vážnejším výzvam ako v dobe, pre ktorú bol písaný *Haggaeus redivivus*. O to dôležitejšie je načúvať múdrym radám Komenského o ceste k jednote.

Komenského praktické výzvy dnešnej cirkvi

Myslím, že na prvom mieste je vhodné zdôrazniť Komenského odpor proti „jalovému mudrlantství, proti bohosloveckému rozumárství, které brání kazatelům i ostatním věřícím, aby poznali živé Slovo Boží u jeho pramene, kde zasáhlo do celého lidského života.“²¹ Ak sa však rôzne názory majú dohodnúť, nevyhnutné je vzájomne sa počúvať: „...vyrozumění sobě v rozepři“ (s. 77). Ak však ani potom nie je možné dôjsť k zhode, Komenský kladie akési základy „kresťanského pluralizmu“: „...Bůh dovoluje, aby rozdílní smyslové neb Písma výkladové v církvi trpíni byli, když toliko podstaty (Krista) nevyvracují, proto že rozsuzující to a vespolek srovnávající pobožní tím více prospívati mohou“ (s. 85).²²

¹⁷ „Evangelicos furiosorum hominum instar in sua ipsorum viscera saevire eaque dilaniare.“

¹⁸ „...moc slova Božího (kteréž mělo býti jako meč ostrý k pronikání duše i ducha a k ohýbání a jímání v poddanost Kristu všeliké mysli) obrátila se v oratorské řečnování, v slibných moudrosti lidské řečech a ne v dokazování ducha a moci, a tak jsme se větrem pásli, jakž Bůh mluví. Tak mudrující kněží a jiné mudrovatí učíce, opomíjeli podstatných artikulů (jejichž pravá známost víry, lásky, naděje a tak spasení věčného gruntem jest)...“ (s. 47)

¹⁹ „An v apatekách contraria mívají, a hodí se oboje, proč ne v Boží apatece, Biblí? Řekneš-li: Jak pak to oboje spolu pravé býti můž? Odpovídámť s Augustinem: Tu rimare, ego mirabor! Ty zpytuj ty, já se diviti budu!“ (s. 83)

²⁰ „První cesta k svornosti jest k vnitřní, opravdové pobožnosti milost“ (Ibid. s. 71)

²¹ J. L. HROMÁDKA *Úvod*, in Jan Amos KOMENSKÝ *Obnova církve*, Praha : Kalich, 1952, s. 8.

²² Výzva „...aby ne Aristoteles, ne Plato, ne Cicero, ne Augustin, ne František, ne někdo z lidí na zemi byl mistrem naším, nýbrž ani angel z nebe, ale sám ten, v němž skryti jsou všickni pokladové moudrosti a umění [Kol 2,3]; tak aby víra naše v žádných řečech moudrosti lidské zakládána nebyla, ale na moci Boží“ je stále

Komenský, ako neskôr Spener a potom Wesley, vyzýva k stretávaniu kresťanov v malých skupinách aj mimo kostolov a bohoslužobných priestorov: „Bylo by také dobře, aby se vůbec při shledání jedněch s druhými o věcech Božích mluvíti, kázání slyšené repetovati, cokoli v Biblii čtli, připomínati nestyděli, tak aby všickni jedni od druhých se učili a potěšovali, jakž apoštol poroučí“ (s. 61). Duchovný život cirkvi obmedzený na nedel'né bohoslužby nedokáže naplniť potrebu osobnej koinónie kresťanov v Duchu.

Myslím, že Hromádkove slová sú vhodnou záverečnou poznámkou k tomuto dielu: „Kniha Komenského „Haggaeus redivivus“ jest nejkrásnějším památkem této pohnuté, napřed nadějně, ale nakonec tak smutné doby.“²³ J. Hromádka ďalej hovorí: „Soudíme, že ‚Haggaeus redivivus‘ by se měl státi povinnou četbou všech našich starších [presbyterů] a vedoucích pracovníků ve sborech. Jest nám dnes potřebí hluboké znalosti našeho reformačního odkazu a zejména díla toho muže, v kterém nám naše reformace podává ruku. Naše mládež stejně jako dospělí údové najdou v tomto spise živý zdroj poučení, útěchy a posily v pravdě.“²⁴

Použitá literatúra

HROMÁDKA J. L. *Úvod*, in KOMENSKÝ Jan Amos, *Obnova církve*, Praha : Kalich, 1952.

KOMENSKÝ Jan Amos, *Obnova církve*, Praha : Kalich, 1952.

PIAGET Jean *Perspectives*, UNESCO - Bureau international d'éducation, vol. XXIII, 1/2, 1993.

TAYLOR Charles *The Secular Age*, Cambridge: The Belknap Press, 2007.

WINDER Simon *Germania: In Wayward Pursuit of the Germans and their History*, New York: Picador, 2010.

aktuálna, hoci za mená filozofov a teológov si dnes musíme dosadiť mená vedcov a hercov. V súčasnej dobe informačnej explózie je obzvlášť aktuálna Komenského výzva nespoliehať na výklad Písma z druhej ruky („...jedni za druhými na cizí zprávu věříme...“ s. 59), ale osobne čítať a skúmať Písmo, či sa naše authority nemýlia.

²³ J. L. HROMÁDKA *Úvod*, s. 7.

²⁴ Tamže, s. 9.